

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ХАРАКТЕР ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ: функції і формування

Надія Ткаченко,

канд. екон. наук, професор кафедри обліку і аудиту Українського державного університету харчових підприємств

З погляду ринкових суспільних відносин будь-яке господарство має подвійну характеристику. З одного боку, це сукупність активів - об'єктів носіїв характеристик власності, з іншого - сукупність пасивів - об'єктів обліку, носіїв права власності на активи.

Власний капітал - це найважливіший показник для підприємства, який характеризує його плато-, кредитоспроможність, забезпеченість коштами для функціонування підприємства.

Закон України «Про власність» від 07.02.91 р. № 697-ХІІ із змінами і доповненнями (ст. 2) встановлює що «право власності - це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження майном». Цим Законом українська держава забезпечує стабільність правовідносин власності.

Метою є забезпечення вільного економічного самовизначення громадян, використання природного, економічного, науково-технічного та культурного потенціалів країн для підвищення рівня життя народу.

Законом визначено три форми власності: приватну, колективну, державну.

Всі форми власності є рівноправними.

Закон України «Про підприємства в Україні» від 27.03.91 р. № 887-ХІІ визначає види і організаційні форми підприємств, правила їх створення, реєстрації, реорганізації, ліквідації, організаційний механізм здійснення ними підприємницької діяльності в умовах переходу до ринкової економіки. Закон створює рівні правові умови для діяльності підприємств незалежно від форм власності на майно організаційної форми підприємства. Закон спрямований на забезпечення самостійності підприємств, визначає їх права і відповідальність у здійсненні господарської діяльності, регулює відносини підприємств з іншими підприємствами і організаціями.

У розділі III «Майно підприємств» цього Закону визначено, що майно підприємств становлять основні фонди та оборотні кошти, а також інші цінності, вартість яких відображено в самостійному балансі підприємства.

Джерелами формування майна підприємства є:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи, одержані від реалізації продукції, а також від інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;

- капіталовкладення від роздержавлення та приватизації власності, придбання майна іншого підприємства, безоплатності та благодійності внесків, інших джерел.

Закон «Про господарські товариства» від 19.09.91 р. № 1576-ХІІ заклав підвалини підприємницької діяльності і бізнесової справи. В Законі дано визначення господарських товариств, їх видів, кола засновників та учасників товариств, розглянуто їх права, обов'язки, порядок оформлення та зміст установчих документів, визначені органи управління товариством та порядок їх роботи.

У ст. 12 «Власність та майно товариства» цього Закону сказано: «Товариство є власником: майна, переданого йому засновниками і учасниками у власність; продукції, виробленої товариством в результаті господарської діяльності; одержаних доходів; іншого майна, набутого на підставах, не заборонених законом».

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 5 «Звіт про власний капітал» (затверджено наказом Мінфіну України від 31.03.99 р. № 87 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 21.06.99 р. за № 399/3692) визначає загальні положення; зміст статей звіту про власний капітал; розкриття інформації у примітках до фінансових звітів.

Поняття «капітал» асоціюється з поняттям «власність». У момент створення підприємства його стартовий капітал втілюється в активах, інвестованих засновниками (учасниками), і представляє собою вартість майна підприємства.

Майно підприємства складається із різноманітних матеріальних, нематеріальних та фінансових ресурсів - носіїв прав власності окремих суб'єктів, а також частки інвестованих коштів

Власний капітал - це власні джерела фінансування підприємства, які без визначення строку повернення внесені його засновниками (учасниками) або залишені ними на підприємстві.

Підприємство створюється з метою отримання прибутку, і реалізувати цю мету воно може лише за умови збереження свого капіталу

Власний капітал є гарантією організації бізнесу.

Утворюється власний капітал двома шляхами:

- внесенням власниками підприємства грошових коштів та інших активів;

- накопиченням суми доходу, що залишається на підприємстві.

За формами власний капітал поділяється на дві категорії:

- **інвестований капітал** - це сума простих та привілейованих акцій за їх оголошеною (номінальною) вартістю, а також додатково вкладений капітал, який також може бути поділений за джерелами утворення капіталу;

- **нерозподілений (реінвестований) прибуток** - це частина чистого прибутку, що не розподілений між акціонерами.

- Власний капітал є основою для початку і продовження господарської діяльності будь-якого підприємства, він є одним із найістотніших і найважливіших показників, оскільки виконує такі функції (рис. 1).

За рівнем відповідальності власний капітал поділяється на:

- **статутний капітал**, сума якого визначається в установчих документах і підлягає обов'язковій реєстрації у державному реєстрі господарюючих одиниць;
- **додатковий (нереєстрований) капітал** - це додатково вкладений капітал, резервний капітал та нерозподілений прибуток.

Функції статутного і додаткового капіталів різні.

Статутний капітал - це первісне джерело інвестування і формування майна підприємства. На відміну від додаткового він забезпечує регулювання відносин власності та управління підприємством, його розмір не може бути меншим за встановлену законодавством суму. Статутний капітал - це зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства.

Власник, вкладаючи кошти в підприємство, очікує, що у майбутньому вкладений ним капітал зросте. Отриманий підприємством прибуток і означає приріст цього капіталу.

Якщо засновником внесена не вся сума, зареєстрована в установчих документах, то капіталом є тільки внесена частка.

Додатковий капітал - це сума, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їхню номінальну вартість. Він збільшується на суму дооцінки необоротних активів, а також на суму безкоштовно отриманих підприємством активів від інших юридичних або фізичних осіб та ін.

Підприємства за участю іноземного капіталу, а також акціонерні товариства відкритого і закритого типів створюють резервний капітал.

Резервний капітал - це сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого

прибутку підприємства. Створюється резервний капітал в акціонерному товаристві у розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25 % статутного капіталу. Щорічні відрахування на поповнення резервного капіталу передбачаються установчими документами та здійснюються за рахунок чистого прибутку, але не можуть бути менше 5 % його загальної вартості. Резервний капітал спрямовується на покриття непередбачених витрат, збитків, на сплату боргів підприємства при його ліквідації. Залишки невикористаних коштів резервного капіталу переходять на наступний рік.

До власного капіталу належить також пайовий капітал.

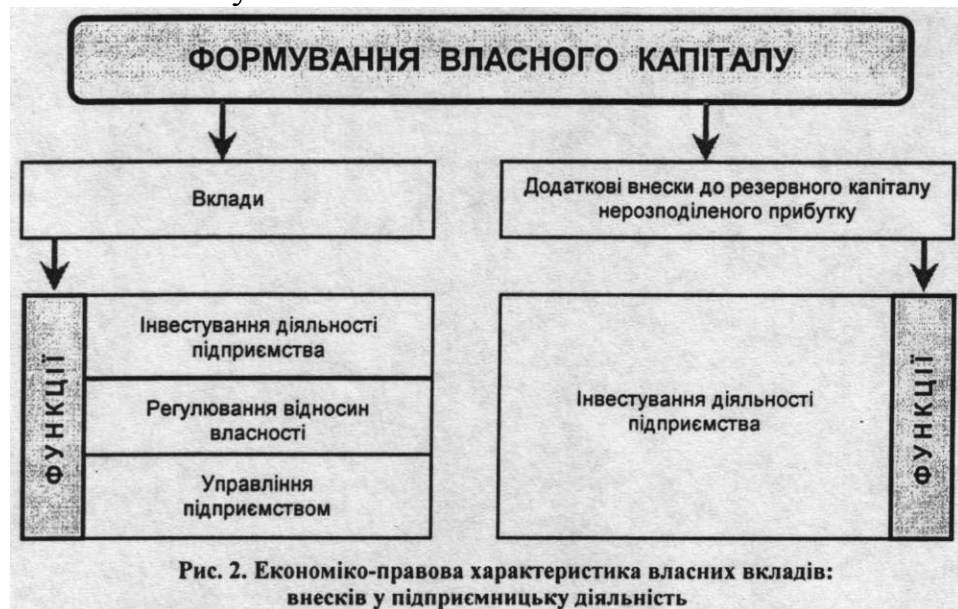

Рис. 2. Економіко-правова характеристика власних вкладів: внесків у підприємницьку діяльність

Пайовий капітал - це сума пайових внесків членів спілок та інших підприємств, передбачена установчими документами. Дані про пайовий капітал використовують кредитні спілки, колективні підприємства, підприємства споживчої кооперації та інші, в яких частина власного капіталу формується у вигляді пайових внесків.

Джерелами формування пайового капіталу є обов'язкові та додаткові пайові внески, які надходять від індивідуальних і колективних членів акціонерного товариства.

Загальними зборами пайовиків визначаються розміри обов'язкових пайових внесків виходячи із потреб у власних оборотних коштах. Поверненню пайовикам підлягають обов'язкові пайові внески в разі вибуття з числа членів даного підприємства або ліквідації підприємства. Сума, що підлягає поверненню, визначається з урахуванням боргових зобов'язань підприємства та його фінансового стану.

Пайовиками можуть вноситись додаткові внески па добровільних засадах з метою ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ розвитку господарської діяльності підприємства, які підлягають повному або частковому поверненню згідно із заявою пайовика.

При розподілі прибутку, щорічно, за рішенням зборів пайовиків, на обов'язкові й додаткові пайові внески нараховуються дивіденди, які можуть бути зараховані на поповнення паю за згодою власників.

Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) є складовою частиною власного капіталу. Це сума прибутку, реінвестована у підприємство, або сума непокритого збитку. Цей прибуток залишається у підприємства після виплати доходів власникам та формування резервного капіталу.

Крім того, складовими власного капіталу є:

- **неоплачений капітал** - сума заборгованості власників (учасників) за внесками до капіталу;
- **вилучений капітал** - фактична собівартість акцій емісії або часток, викуплених акціонерним товариством у його учасників.

Компонентами власного капіталу також є цільові надходження; забезпечення майбутніх витрат; страхові резерви.

Економіко-правову характеристику формування власного капіталу наведено на рис. 2.

Для фінансової діяльності і підвищення її ефективності велике значення має розміщення капіталу (в основні і оборотні засоби), оптимальність його співвідношення, ефективність використання капіталу, нормативні та наднормативні виробничі запаси, величина дебіторської заборгованості. Якщо створені виробничі потужності підприємства через відсутність сировини і матеріалів (виробничих запасів) використовуються недостатньо повно, то це негативно позначається на його фінансовому положенні і як наслідок – на фінансових результатах. Якщо ж на підприємстві створені зайві виробничі запаси, які не можуть бути швидко перероблені на наявних виробничих потужностях, то внаслідок цього капітал заморожується, сповільнюється його оборотність, погіршується фінансовий стан. Підприємство при високому рівні прибутковості й нормальних фінансових результатах може також відчувати фінансові труднощі, якщо воно нераціонально використовує свої фінансові ресурси, тобто допустивши велику дебіторську заборгованість або вклавши їх у понаднормові виробничі запаси.

Тому в процесі діяльності для збереження власного капіталу, фінансової стабільності підприємства необхідно постійно контролювати зміни у складі і структурі капіталу.